

szukać miłosierdzia i chleba w polskich obozach (H. Sienkiewicz). 4. Utrzymywali zażyłe i urozmaicone stosunki z całą, nawet *najstarszą* rodziną (M. Dąbrowska). 5. Bogumił Adrian był ich *najmłodszym* synem (M. Dąbrowska).

6.4. Займенник

Zaimiek

В українській і польській граматичній традиції до класу займенників належать слова, які характеризуються вказівною функцією (репрезентують щось, вказуючи, а не називаючи). На думку деяких вчених, не існує ні структурних, ні семантичних властивостей, котрі б вирізняли займенники з-поміж інших частин мови³⁹. Така точка зору з'явилася у зв'язку із семантичною та граматичною неоднорідністю займенників.

У морфологічному аспекті різні групи займенників виявляють неоднакові граматичні категорії, проте здебільшого українські та польські займенники відмінюються за родами, числами та відмінками, напр., напр.:

цей, це, ця, ці, цих
тój, toje, toja, toich.

Скажімо, категорію числа мають усі займенники, крім зворотних (*себе // siebie*) і питально-відносних. Кличний відмінок у системі відмінювання відсутній.

Особові займенники в обох мовах мають категорію особи, яка виявляється семантично і не має граматичного вираження, напр.:

я // ja
ми // my.

Деякі польські займенники відзначаються наявністю категорії персональності, напр.:

którzy – które
tacy – takie.

У польській мові, на відміну від української, виділяються енклітичні форми особових і зворотного займенників: *mi, ci, tu, się*.

Відсутність єдності лексичних значень і морфологічних форм займенників привела до виникнення у мовознавчих дослідженнях різних видів класифікацій цих слів, серед яких виділяються лексико-граматична, функціональна та морфологічна класифікації.

³⁹ Пор.: В. Ожоган, *Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови*, Київ 1997; S. Jodłowski, *Ogólnojęzykoznawcza charakterystyka zaimka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973; R. Grzegorzczkova, *Osobliwości zaimków jako części mowy*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 1986, nr XL.

I. Лексико-граматична класифікація займенників

Згідно з цією класифікацією в українській і польській мовах виділяються особові, зворотний, присвійні, вказівні, означальні, питально-відносні, заперечні та неозначені займенники (про ці розряди займенників див. 6.4.1.).

II. Функціональна класифікація

Відповідно із семантичними функціями займенники діляться передусім на два типи – дейктичні та анафоричні. Дейктичні займенники виконують ситуативно-вказівну та контекстно-вказівну функції, пор.:

I. 1. I з неблаганними очима *Ти* йдеш крізь вічність і крізь мить (М. Вінграновський). 2. *Перо* – це *наша* спільна доля... (І. Драч). II. 1. *Nauczylі mnie mнóstwa mądrości, Logarytmów, wzorów, formułek* [...] (J. Tuwim). 2. *Moje* dzieci, wiecie już, co to jest *poezja* (S. Mrozek).

Анафоричні займенники виконують заміщувально-вказівну функцію. Вони містять вказівку відсилання до згаданого об'єкта або до того, який буде названо пізніше⁴⁰, пор.:

I. 1. [...] *Він* уже давно не був білим конем (В. Дрозд). 2. Увечері по *той* бік муру солов'ї витьохкують [...] (О. Гончар). II. 1. [...] *Szedł King do siebie* pisać [...] (M. Wańkiewicz). 2. [...] *A to już* dawno człowiek nie pamięta *Takich* przypadków [...] (J. Słowacki).

III. Морфологічна класифікація

Згідно із співвідношенням займенників з іншими частинами мови можуть бути виділені іменникові (узагальнено-предметні), прикметникові (узагальнено-якісні) та числівникові (узагальнено-кількісні) займенники, напр.:

– іменникові займенники:

я

ми

ты

он,

– прикметникові займенники:

цей

той

taki

który,

– числівникові займенники:

стільки

скільки

⁴⁰ М. Я. Плющ, *Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*, с. 221.

tyle
ileś.

Крім того, в низці наукових граматик виділяються також прислівникові займенники⁴¹. Водночас семантика та невідмінюваний характер слів типу *десь, всюди, звідкись; tędy, dotąd, nigdzie* і под. дають підстави розглядати їх у межах частиномовної групи прислівників.

Займенники в українській і польській мовах належать до високочасототно вживаних слів. У той же час у кожній мові спостерігаються певні особливості використання займенників. В українській мові значно більшою мірою, ніж у польській, вживаються займенники 1-ої та 2-ої особи в називному відмінку. У польській мові ширше, ніж в українській, використовуються форми давального відмінка займенників. Давальний відмінок передає такі значення:

- суб'єкта сприймання (*Zniknąć nam*);
- володаря (*Łzy parują tu*);
- суб'єкта дії (*Nie śpiesz tu się*);
- суб'єкта відношення (*Nie zależy mi na tym*);
- обмеженого заперечення (*Dobry mi człowiek*);
- автономності дії або стану (*Zaczęłam sobie czytać*)

(див. також 1.3.).

6.4.1. Лексико-граматичні розряди та відмінювання займенників

Leksykalno-gramatyczne grupy i deklinacja zaimków

Як було зазначено, за своєю семантикою українські та польські, як й інші слов'янські, займенники поділяються на вісім розрядів: особові, зворотний, присвійні, вказівні, означальні, питально-відносні, заперечні, неозначені.

1. Особові займенники

Особові займенники у різних слов'янських, у тому числі в українській і польській, мовах генетично близькі, оскільки були утворені в індоєвропейській прамові, пор.:

я // ja
ми // my
ти // ty
ви // wy
він // on
вона // ona

⁴¹ Див., напр.: І. Вихованець, К. Городенська, *ззнач. праця*, с. 184; *Nauka o języku dla polonistów*, s. 230.

воно // оно
вони // oni, one.

Особові займенники 1-ої та 2-ої особи вказують на людей.

Відмінювання особових займенників є зближеним в обох мовах⁴². Українські й польські особові займенники змінюються за числами й відмінками, у 3-ій особі – також за родом.

Спільними рисами відмінювання українських і польських особових займенників є суплетивізм основ у непрямих відмінках і формах числа, пор.:

я – мене // ja – mnie
ти – тебе // ty – ciebie
ви – вас // wy – was.

Водночас у функціонуванні особових займенників в українській і польській мовах є суттєві відмінності. В українській мові займенники *я*, *ми*, *ти*, *ви* активно вживаються. Їхня відсутність при передачі в реченні особи мовця або особи співрозмовника (адресата) є свідченням односкладності або неповноти речення, пор.:

1. Карі очі, чорні брови,
Не забути вас ніколи...
Як у сні я вас побачу,
Ви смієтесь, а я плачу.

(Народна пісня)

2. Я дякую за все тобі (Л. Первомайський). 3. Прийшла рано.

Форми називного відмінка особових займенників, передусім 1-ої та 2-ої особи, вживаються в польській мові, на відміну від української, зрідка, оскільки на цю особу вказують форми дієслів, пор.: 1. *Patrzę w niebo, gwiazd szukam* (A. Mickiewicz). 2. *Nakrywam do stołu, omiatam podłogę* (B. Leśmian). 3. *Odrzucam pusto brzmiące słowa* (W. Szymborska). 4. *Będziemy znowu mieszkać w swoim domu* (L. Staff).

Лише за необхідності наголосити на діючій особі або у протиставленні використовується особовий займенник: 1. *Ja sam to zrobię*. 2. *To i ty tańczyć musimy* (J. Tuwim).

3. Synku mój,
ty śpij, a ja,
królu mój,
nie będę dzisiaj spał.

(A. Osiecka)

У польському мовленні займенник *ty* вживається щодо близьких осіб⁴³, часом до тварин⁴⁴. Займенник *wy* може вживатися щодо колег по роботі,

⁴² Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов, с. 286.

⁴³ S. Jodłowski, dz. cyt.

⁴⁴ P. Bąk, dz. cyt., s. 173.

співчленів різних організацій, у поетичному тексті, пор.: 1. O, jakże wy straszne jesteście, stróże świata, obłoki (Cz. Miłosz). 2. Ty drżysz od chłodu (L. Staff). 3. Idziesz ty do budy! (до собаки).

Замість особових займенників другої особи в називному відмінку у польському реченні вводяться слова *pan* і *pani*: 1. Co *pan* na to? 2. Rozumiem *pana* (S. Grochowiak). 3. *Panowie* żarty robicie z władzy (B. Prus). Як застарілі або розмовні форми сприймається застосування прономінолізованого іменника *pan* при другій особі однини: 1. Za rok, pół roku *pan* staniesz się i nominalnym właścicielem kamiennicy (B. Prus). 2. A *pan* wiesz, co mówi hrabia Lisiński? (B. Prus).

Оскільки в польській мові слова *pan* і *pani*, а також *państwo* перебирають на себе займенникові функції в межах речення, деякі польські науковці вважають, що в такій ситуації *pan* і *pani* змінюють частиномовну належність і стають займенниками⁴⁵. При цьому заміна особових займенників *ty*, *wy* на слова *pan*, *pani* у польській мові є винятковою на тлі не тільки української, але й інших слов'янських мов⁴⁶.

Відмінювання займенників 1-ої та 2-ої особи в українській і польській мовах має спільні та відмінні риси, пор.:

		1 особа			
Однина				Множина	
Н.	я	ja	ми	my	
Р.	мене	mnie	нас	nas	
Д.	мені	mi, mnie	нам	nam	
З.	мене	mnie	нас	nas	
О.	мною	mną	нами	nami	
М.	мені	mnie	нас	nas	
		2 особа			
Однина				Множина	
Н.	ти	ty	ви	wy	
Р.	тебе	cię, ciebie	вас	was	
Д.	тобі	ci, tobie	вам	wam	
З.	тебе	cię, ciebie	вас	was	
О.	тобою	tobą	вами	wami	
М.	тобі	tobie	вас	was	

Особові займенники 3-ої особи в українській і польській мовах можуть вказувати як на людей, так і на конкретні предмети, абстрактні явища. Українські займенники 3-ої особи в називному відмінку мають протетичні приголосні, пор.:

він // он
вона // она

⁴⁵ М. Łaziński, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006.

⁴⁶ Пор.: *Історична типологія слов'янських мов*, с. 52.

воно // оно

вони // oni, one.

В українській мові вживання особових займенників 3-ої особи поширене такою ж мірою, як і використання інших особових займенників, пор.: Ти йому хліб, а він тобі камінь (прислів'я). У польській мові позачення 3-ої особи в називному відмінку переважно здійснюється завдяки дієслівним формам, пор.: 1. *Woła przez okno Zosię, bawiącą się w sadzie* (A. Mickiewicz). Вживання особових займенників у цій функції відбувається в реченнях із семантикою протиставлення, питання, з експресивною метою, пор.: 1. *A one źdźbła siana spod płota wyciągną* (J. Iwaszkiewicz). 2. [...] *On jest beczelnie głupi* [...] (B. Prus). 3. *Nie on, tylko ona rządzi w rodzinie*. 4. *Ona mi pierwsza pokazała księżyc i pierwszy śnieg na świerkach, i pierwszy deszcz* (K. I. Gałczyński).

Третя особа множини польського особового займенника (*on, ona, ono*) має дві форми: чоловічо-особову (*oni*) і нечоловічо-особову (*one*). Займенникова форма *oni* вказує на чоловіче чи змішане з чоловічим товариство, форма *one* – на жінок, тварин чи предмети (*Oni tam byli – One tam były*), пор. нейтральне українське *Вони там були*.

При відмінюванні особових займенників 3-ої особи в українській і польській мовах спостерігається варіантність форм, пор.:

Однина			
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	він	воно	вона
Р.	його (нього)		її (неї)
Д.	йому		їй
З.	його (нього)		її (неї)
О.	ним		нею
М.	ньому (нім)		ній
Однина			
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	on	ono	ona
Р.	jego (niego)	go, jego (niego)	jej (niej)
Д.	mu, jemu, (niemu)	mu, jemu, (niemu)	jej (niej)
З.	go, jego (niego)	je (nie)	ją (nią)
О.	nim	nim	nią
М.	nim	nim	niej
Множина			
	Чоловічо-особові	Нечоловічо-особові	
Н.	вони	one	oni
Р.	їх (них)	ich (nich)	ich (nich)
Д.	їм	im (nim)	im (nim)
З.	їх (них)	je (nie)	ich (nich)
О.	ними	nimi	nimi
М.	них	nich	nich

Типовим для відмінювання польських особових займенників 1–3-ої особи є паралельне вживання повних і коротких (енклітичних) форм, пор.:

mnie – *mi*, рідше – *mię*

tobie – *ci*

ciebie – *cię*

jemu – *mu*.

Пор. у реченнях: 1. *Czego ci trzeba dziś, posępny tłumie* (A. Asnyk). 2. *Zajrzałem, czy go nie ma w kawiarni wśród gości* (J. Iwaszkiewicz). 3. *Zdziwił się leszcz, kto go wołać może* (Cz. Miłosz). 4. *Czasami takie myśli przychodzą mi do głowy [...]* (W. Chotomska).

5. *Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie:*

Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,

Kto cię stracił!

(A. Mickiewicz)

У деяких випадках (після прийменника, на початку речення, в односкладному реченні, при протиставленні) зберігаються повні форми: 1. *Mnie boli głowa [...]* (J. Tuwim). 2. *Mnie jeszcze nie podano obiadu*, але: *To mi się nie podoba* (займенник всередині речення) (про вживання польських особових займенників у давальному відмінку див. також 1.3.).

2. Зворотний займенник

Зворотні займенники *sebe* // *siebie* у двох мовах не мають форми називного відмінка, не змінюються за числами і родами і, позначаючи об'єкт, можуть стосуватися будь-якої особи, що виступає суб'єктом дії. Займенники *sebe* // *siebie* відмінюються подібно до особового займенника другої особи однини. Форма цих слів залежить, на відміну від займенників інших типів, від дієслівного присудка, напр.:

I. 1. Хороший товар сам *sebe* хвалить (прислів'я). 2. Не хвали *sebe*, нехай люди похвалять (прислів'я). II. 1. *Zdawało się im, że wszystko już sobie powiedzieli, co do powiedzenia mieć mogli* (E. Orzeszkowa). 2. *Co ty sobie śniesz?* (E. Szelburg-Zarębina).

Пор. відмінювання цих займенників:

Н.	–	–
Р.	себе	siebie
Д.	собі	sobie
З.	себе	się, siebie
О.	собою	sobą
М.	собі	sobie

Використання займенника *sobie* у польській мові значно ширше, ніж в українській *себе*, зокрема для вираження взаємно-зворотного значення. Пор. вживання зворотного займенника у польських публіцистичних текстах: 1. *Jesteśmy sobie potrzebni*. 2. *Statki wpadły na siebie przy wejściu do*

portu. 3. Aktorka szybko zjednuje *sobie* rozmówcę. 4. Zdenerwowani kierowcy trąbili na *siebie*. 5. Cenimy *sobie* panią. Пор. також: Oboje prostowali się powoli i patrzyli na *siebie* (S. Dygat).

Широке вживання форм займенника *sobie* простежується в багатьох польських сполученнях із дієсловами:

rozmawiali ze sobą
podobali się sobie
pisali do siebie
stali obok siebie
uśmiechali się do siebie
podali sobie ręce.

При перекладі українською мовою *sobie* часто опускається, пор.:

1. Możemy *sobie* mówić po imieniu? // Чи можемо ми звертатися один до одного на „ти”?
2. Turyści chwalą *sobie* miasto // Туристи хвалять місто.
3. Przystojna *sobie* była (E. Orzeszkowa) // Вона була гарна.
4. Jestem *sobie* krakowianka (piosenka) // Я краків’янка,

пор., проте:

Każdy *sobie* rządkę skrobie (przysłowie) // Кожен собі ріпку чистить.
 Są zakochani w *sobie* // Вони закохані одне в одне

(про вживання займенника *sobie* див. також 1.3.).

Близьке до деяких польських уживань *sobí* застаріле в сучасній українській мові й переймає функцію частки: 1. Скажуть *sobí*, обнімуться (Т. Шевченко). 2. Жила проти нас міщаночка... Було, як не побачиш, весела *sobí*, щебетлива (Марко Вовчок); пор. казкові зачини: 1. Був *sobí* котик та півник („Котик та півник”). 2. Жив *sobí* дід та баба („Івасик-Телесик”).

Польський займенник *sobie* має також енклітичну форму *się*, за допомогою якої утворюється зворотна форма дієслова. Близькість *się* до займенника або до частини дієслова виявляється завдяки зіставленню польських одиниць з українськими еквівалентами, пор.:

szanować się // поважати себе
czuć się // почувати себе
uważać się // вважати себе
zachowywać się // поводитися
myć się // митися
czesać się // розчісуватися.

3. Присвійні займенники

Присвійні займенники вказують на належність предмета 1-ій, 2-ій або 3-ій особі, пор.:

mój // *mój*
nasz // *nasz*
twój // *twój*

ваш // wasz
його // jego
її // jej
їх, їхній // ich
свій // swój.

В українській і польській мовах немає присвійних займенників, що походять від особових займенників 3-ої особи. Семантику належності 3-ій особі передають форми родового відмінка (у польському мовознавстві такі займенники звичайно вважають особовими):

його // jego
її // jej
їх // ich.

Українська мова має паралельні форми *їх* і *їхній*, у польській мові зазвичай вживається *ich*, розмовна форма – *ichni*.

Присвійні займенники в обох мовах відмінюються, як прикметники. В українській мові родовий відмінок однини чоловічого й середнього роду має стягнені форми: *мого*, *твого*, *свого*. Форми жіночого роду зберігають повні закінчення: *моєї*, *твої*, *свої*. У польській мові присвійні займенники мають повну й коротку форми:

тоjego – tego
тоjej – tej
тоich – tych
тоjemu – temu
тоім – tym
тоją – ją
тоje – te.

При відмінюванні відбувається чергування:

mój, twój – mojego, twojego
nasz, wasz – nasi, wasi,

пор.:

	Однина		
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	мій	моє	моя
Р.	мого	мого	моєї
Д.	моєму	моєму	моїй
З.	=Н. або Р.	моє	мою
О.	моїм	моїм	моєю
М.	моєму (моїм)	моєму (моїм)	моїй
	Однина		
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	mój	toje	toja
Р.	mojego, mego	mojego, mego	mojej, mej
Д.	mojemu, memu	mojemu, memu	mojej, mej

3.	mój, mego, mego	moje	moją, mą
O.	moim, mym	moim, mym	moją, mą
M.	moim, mym	moim, mym	mojej, mej

Множина

		Чоловічо-особові	Нечоловічо-особові
N.	moї	moi	moje, me
P.	moїx	moich, mych	moich, mych
D.	moїm	moim, mym	moim, mym
3.	moїx	moich, mych	moje, me
O.	moїми	moimi, mymi	moimi, mymi
M.	moїx	moich, mych	moich, mych

Енклітичні форми польських присвійних займенників за уживанням відрізняються від енклітиків особових займенників. Короткі форми присвійних займенників властиві передусім книжному мовленню; вони можуть уживатися на початку речення або після прийменників, а також у різних позиціях у поетичному тексті.

Пор. вживання присвійних займенників в українській і польській мовах:

I. 1. Я візьму *твого* смутку і горя важку половину у розтерзане, горде, нескорене серце *моє* (А. Малишко). 2. Загляне сонце і в *наше* віконце (прислів'я). 3. Усі вони, наче живі, вставали поволі в *моїй* уяві – хазяїн, хазяйка і *їхні* діти (М. Коцюбинський). 4. Вже що не кажіть: чужина – чужиною, а *своя* сторона, як мати (Панас Мирний). 5. До тебе, Україно, *наша* бездоляная мати, струна *моя* перша озветься (Леся Українка).

II. 1. *Ich* carowie tabaki nigdy nie bierali (А. Mickiewicz). 2. *Młodość* *ta* pierwsze skrzydła *swe* wysłała w świat (L. Staff). 3. *Deszcz* ciepły mocno ciało *twe* smaga (J. Tuwim). 4. Każda epoka *ma swe* własne cele (А. Asnyk). 5. To był otwarty raj także i mnie w dzieciństwie *tem* (K. Przerwa-Tetmajer). 6. *Moja* Balladyno, *Twoje* rączki od słońca całe się rozplyną jak lodu kryształiki (J. Słowacki).

Замість займенника *wasz* у польській мові частіше вживаються форми родового відмінка слів *pan, pani, państwo* (у препозиції до слова – позначення об'єкта), при вказівці належності до чоловіка виступає також слово *pański*, пор.:

pana (pańska) książka // *ваша книжка*
pani książka // *ваша книжка*
państwa książka // *ваша книжка*.

4. Вказівні займенники

Вказівні займенники вказують на предмети, ознаки предметів або на їх кількість. В українській і польській мовах до цього розряду належать займенники:

цей, оцей, сей (заст.), *той, отой, такий, отакий*
ten, ta, tamten, ów, taki, owaki.

Ці займенники відмінюються за зразком прикметників, пор.:

Однина						
	ч.р.	с.р.	ж.р.	ч.р.	с.р.	ж.р.
Н.	цей	це	ця	ten	to	ta
Р.	цього		цієї	tego		tej
Д.	цьому		цій	temu		tej
З.	= Н. або Р. це		цю	ten, tego	to	tą
О.	цим		цією	tym		tą
М.	цьому (цім)		цій	tym		tej
Множина						
	Чоловічо-особові		Нечоловічо-особові			
Н.	ці	ci	te			
Р.	цих	tych	tych			
Д.	цим	tym	tym			
З.	= Н. або Р.	tych	te			
О.	цими	tymi	tymi			
М.	цих	tych	tych			

У польській мові відбувається чергування основ у чоловічо-особовій та нечоловічо-особовій формах, пор.:

ci – te

tamci – tamte

tacy – takie.

Деякі особливості має вживання в українській і польській мовах вказівних займенників *цей, той // ten, tamten*. Займенник *цей // ten* може позначати не лише те, про що йдеться, а й те, про що йшлося раніше, пор.: Я – студент університету. Скільки років мріяв про *це!* // Jestem studentem uniwersytetu. Tyle lat marzyłem o *tym!*

Серед вказівних займенників виділяються парні слова, що позначають ближче чи далі розташування предмета, пор.:

цей – оцей

той – отой

ten (ów) – tamten.

Українському займеннику *такий* у підсилювально-видільному значенні може відповідати аналогічний польський займенник *taki* або підсилювальна частка *tak*, пор.:

Він *такий* молодий! // *Taki młody!*

Вона *така* добра // *Jest tak dobra.*

Пор. вживання вказівних займенників у реченнях:

- I. 1. І тужила материна пісня, як *та* чайка при дорозі (І. Бердник).
2. Як колись, в *цей* провулок, садами, я повз верби пройшов, через гать... (В. Сосюра).
- II. 1. Ojciec *ów* był mason, demokrata i dawny major napoleoński (М. Dąbrowska).
2. Ktoś dziś mnie opuścił w *ten* chmurny dzień słotny (L. Staff).

5. Означальні займенники

Означальні займенники в українській і польській мовах узагальнено вказують на ознаки предметів, пор.:

сам (самий), весь (увесь), всякий (усякий), всяк (усяк), усілякий, кожний (кожен), інший

sam, wszystek, cały, wszelki, wszelaki, każdy, inny.

При цьому кожний з цих займенників має своєрідну означальну семантику. Скажімо, займенники *сам (самий)* // *sam* мають низку подібних значень, зокрема, передають позначення особи, яка виконує щось особисто, або самотньої особи; вживається з обмежувальною, підсилюваною функцією та ін., пор.:

I. 1. Не справлюсь *сама* (Марко Вовчок). 2. Хати не було. Була *сама* піч з високим комином серед руїн біля груші (О. Довженко). II. 1. Pieczone gołąbki nie lecą *same* do gąbki (przysłowie). 2. Przygania kocioł garnkowi, a *sam* smoli (przysłowie).

В українській мові, на відміну від польської, низка означальних займенників має як повні, так і короткі форми, пор.:

самий – сам

усякий – усяк

кожний – кожен.

У польській мові займенники *sam* і *wszystek* мають нульову флексію.

Українському займеннику *весь (увесь)*, що указує на повне охоплення предмета дією чи ознакою, відповідають польські займенники *wszystek* або *cały*. В українській мові слово *цілий* є прикметником. Польський означальний займенник *każdy* не має форм множини. Цю функцію виконують форми займенника *żaden*: *żadni, żadne*.

Означальні займенники відмінюються, як прикметники. Пор. використання означальних займенників у реченнях:

I. 1. Якби свині роги, *весь* світ переколола б (прислів'я). 2. *Всякий* свого щастя коваль (прислів'я). II. 1. W *całych* okręgach i powiatach szerzyły się buntury chłopskie (S. Żeromski). 2. W nocy *wszystkie* koty są szare (przysłowie).

6. Питально-відносні займенники

Такі займенники вживаються для вираження запитання щодо осіб, предметів, ознак, якості чи приналежності предмета. Ідентичними до питальних за формою, але невідповідними за функцією в українській і польській мовах виступають відносні займенники. У структурі складнопідрядного речення ці займенники вживаються як сполучні слова, пор.:

хто // kto

що // co

який // jaki

котрий // który

чий // czyj.

Крім того, польські питальні займенники *kto, co, jaki, który, ilu* мають варіанти з приєднаною часткою: *któż, komuż, cóż, czymże, jakież, któryż, któreż, któraż, iluż* та ін., пор.: 1. – *Coż słyhać na mieście?* (B. Prus). 2. – *A któż zaręczy, że marzycielstwo Wokulskich albo Ochockich nie jest stanem przejściowym?* (B. Prus).

Займенники *xmo // kto* (на позначення істот) та *що // co* (на позначення істот – неістот) в обох мовах не мають форм граматичного роду і числа.

У західнослов'янських мовах, у тому числі в польській, на основі розрізнення живого – неживого сформувався категорія чоловічо-особової форми. Займенники *xmo // kto* та *що // co* змінюються тільки за відмінками, пор.:

Н.	хто	kto	що	co
Р.	кого	kogo	чого	czego
Д.	кому	komu	чому	czemu
З.	кого	kogo	що	co
О.	ким	kim	чим	czym
М.	кому (кім)	(o) kim	чому (чім)	(o) czym

При цьому питально-відносні займенники *xmo, що // kto, co* відмінюються, змінюючи основу: *кого, чого // kogo, czego*. У називногму відмінку ці українські займенники виступають у паралельних формах. На відміну від української мови, польський займенник *kto* позначає тільки особу в однині. При номінації групи осіб вживається займенник *co*, пор.: *ті, хто прийшов // ci, co przyszli*.

Інші питально-відносні займенники в обох мовах відмінюються за зразком прикметників.

У польській мові займенник *który* вживається частіше, ніж український *котрий*; відповідно український займенник *який* більш поширений, аніж польський *jaki*. В сучасній українській мові займенник *котрий* частіше використовується для позначення істот, займенник *який* позначає як живі, так і неживі предмети, пор.:

Który uczeń? // Котрий (який) учень?
w którym roku // в якому році
który z kolei // який за рахунком.

Пор. вживання українських і польських питально-відносних займенників у текстах:

I. 1. Слава не поляже; не поляже, а розкаже, що діялось в світі, *чия* правда, *чия* кривда і *чиї* ми діти (Т. Шевченко). 2. Гарно сміється той, *xmo* сміється останній (прислів'я). II. 1. *A którzy* czekali błyskawic i gromów, są zawiedzeni (Cz. Miłosz). 2. *Jakiej* miłości brakło im, że są jak okno wypalone (W. Szymborska).

7. Заперечні займенники

В українській і польській мовах заперечні займенники вказують на відсутність осіб, предметів, ознак, пор.:

ніхто // nikt

ніщо // ніс
ніякий, нікотрий, жоден // ніякі (заст.), żaden
нічий // нісзуй.

Ці займенники утворені від питально-відносних (крім *жоден // żaden*) за допомогою префіксів *ні-* // *nie-* і відмінюються, як відповідні твірні займенники.

В українській мові, на відміну від польської, при вживанні заперечних займенників прийменник відділяє заперечну частину від основи, пор.:

ні з ким // z nikim
ні до кого // do nikogo
ні про що // o niczym,

напр.: 1. Бодай тобі, доле, у морі втопитись, що не даєш й досі *ні з ким* полюбитись (Т. Шевченко). 2. Стояли дні у черзі *ні за чим* (Л. Костенко). 3. Пахом Христанович *ні в чому* дочкам не відмовляє (О. Гончар).

Заперечні займенники вживаються переважно в реченнях, в яких є ще одне заперечення – присудок з частками *не // nie*, пор.:

I. 1. *Ніхто* не постеріг, що надворі йшов сніг (М. Коцюбинський). 2. [Шура] *ніяких* звісток від Юрія не мала (О. Гончар). II. 1. *Niechaj nas nie tknie nikt* (М. Конорніска). 2. *Ten się nie myli, kto nic nie robi* (przysłowie).

8. Неозначені займенники

Ці займенники вказують на невизначеність особи, предмета, якості. Як і заперечні, неозначені займенники творяться від відносно-питальних (крім слів *певний // pewien*). В українській мові твірними формантами виступають *аби-, де-, будь-, казна-, хтозна-, бозна-, -небудь, -сь*. У польській мові неозначені займенники утворені за допомогою формантів *byle, -kolwiek, bądź, -ś*, пор.:

-сь: хтось, щось, чийсь, якийсь
- небудь: хто-небудь, що-небудь, чий-небудь
будь-: будь-хто, будь-що, будь-який
де-: дехто, дещо, деякі
аби-: абихто, абищо, аби який
казна-: казна-хто, казна-що
хтозна-: хтозна-хто, хтозна-що
-ś: ktoś, któregoś, czyiś, jakiś
-kolwiek: cokolwiek, którykolwiek, czyjkolwiek
byle: byle kto, byle co, byle jaki
nie-: niektórzy, nieco.

Загалом в українській мові у зіставленні з польською неозначених займенників більше, пор.:

дехто, дещо, деякий, хтось, щось, якийсь, чийсь, хто-небудь, що-небудь, який-небудь, будь-хто, будь-що, будь-який, аби-який, невідь-що, бозна-хто, бозна-що, казна-хто, хтозна-що, певний, такий-сякий

ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek, ktośkolwiek, którykolwiek, kto bądź, co bądź, co nieco, coś niecoś, byle kto, byle co, cośkolwiek, czyjś, pewien.

В обох мовах ці займенники не мають родових показників і форм множини, відмінюються, набуваючи суплетивних форм.

Пор. вживання неозначених займенників:

I. 1. *А хтось же вас народжував, слова, а в них мій край ридає і співа* (С. Тельнюк). 2. *Що це ти бозна-що верзеш?* (Панас Мирний). 3. Тиховий каже циганові копати *абиякий* кущ (М. Коцюбинський).

II. 1. *Czy on naprawdę kogokolwiek i cokolwiek kochał?* (E. Orzeszkowa). 2. *Gdy się ktoś zaczyta, zawsze albo się czegoś nauczy, albo zapomni o tym, co mu dolega, albo zaśnie – w każdym razie wygrywa* (H. Sienkiewicz). 3. *Od jakiegoś czasu płoszył mnie i nękał odgłos czyichś kroków* (W. S. Reymont).

6.5. Числівник

Liczebnik

Категоріальне значення числівника – вираження кількості. Числівник може позначати абстрактно-математичне число, кількість однорідних предметів, їх порядок при лічбі. У слов'янських мовах числівники виявляють високий ступінь типологічної спільності⁴⁷.

В українському та польському мовознавстві традиційно розрізняють кількісні, порядкові, збірні та дробові числівники. При цьому порядкові включають до складу числівників лише традиційно; семантика ознаковості та система відмінювання наближають їх до прикметників. У деяких граматиках серед числівників виділяють також неозначено-кількісні слова⁴⁸ (*багато, кілька, безліч; parę, kilkaset* та ін.), проте ці слова не передають семантику конкретної кількості, не мають форм відмінювання і за цими ознаками входять до складу прислівників. Семантика числа є основою для слів типу *двійка, сімка; jedenastka, dziesiątka*, які більш поширені у поль-

⁴⁷ Див.: М. П. Івченко, *Числівники української мови*, Київ 1955; А. Е. Супрун, *Славянские числительные: Становление числительных как особой части речи*, Минск 1969; Г. П. Арполенко, К. Т. Городенська, Г. Х. Щербатюк, *Числівник української мови*, Київ 1980; А. Киклевич, *Категория квантификации в славянских языках*, Минск 1992; Т. Б. Лукінова, *Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний аспект)*, Київ 2000; W. Gruszczyński, Z. Saloni, *Składnia grup liczebnikowych we współczesnym języku polskim* [w:] *Studia gramatyczne*, red. R. Laskowski, Z. Topolińska, Wrocław 1977; Z. Saloni, *Kategorie gramatyczne liczebników we współczesnym języku polskim* [w:] *Studia gramatyczne*, red. R. Laskowski i Z. Topolińska, Wrocław 1977.

⁴⁸ Див., напр.: *Сучасна українська літературна мова*, за ред. А. П. Грищенка, с. 344; P. Bąk, *dz. cyt.*, s. 171.